
Економічна безпека як обов'язковий елемент сталого розвитку

Валерій Гаркавий

Факультет менеджменту і маркетингу Дніпровського державного аграрно-економічного університету, Дніпро, Україна

ORCID 0000-0003-4325-3422

Для цитування цієї статті:

Гаркавий Валерій. Економічна безпека як обов'язковий елемент сталого розвитку.

International Science Journal of Management, Economics & Finance. Vol. 3, No. 3, 2024, pp. 58-69. doi:10.46299/j.isjmef.20240303.06.

Надійшла до редакції: 01 травня 2024 р.; **Схвалено:** 30 травня 2024 р.;

Опубліковано: 01 червня 2024 р.

Анотація: Стаття присвячена більш детальному висвітленню питань економічної безпеки в ракурсі досягнення господарюючим суб'єктом сталого розвитку. Розглянуто основні функції економічної безпеки. Приділено увагу висвітленню питань економічної безпеки на рівні країни. Розглядалися пріоритети розвитку країни, і як один з них, розглядалась економічна безпека. Зазначалось існування розбіжностей в інтересах країни і пересічних осіб, її громадян. Визначено, що економічна безпека є основою загальної безпеки. Як загальне поняття безпека має різні типи та підтипи, такі як національна, національна, соціальна, екологічна, військова оборона, економічна безпека, інформація та комунікація та особиста безпека. Зазначено, що економічна безпека – це стан системи, що забезпечує стійкий розвиток соціально-економічних відносин між суб'єктами господарювання (виробниками та споживачами), між фізичними особами та державними інституціями у сфері економічної діяльності всередині національної економіки та за її межами. У статті стверджується, що в першу чергу, бачення економічної безпеки починається на рівні саме господарюючих суб'єктів, а уже потім, розповсюджується на інші рівні суспільства. Зазначається, що економічна безпека є найважливішим видом безпеки. Але спільного бачення цього явища, поки що не існує. Тому виникають складнощі в розмежуванні відповідальності та функцій між установами, які забезпечують економічну безпеку. Зазначається, що доцільно створити методологічний і теоретичний підхід для всіх рівнів (ступенів) безпеки, та розробити базис концепції та механізму економічної безпеки. Показано, що до змісту даного поняття входять: адекватне забезпечення безпеки країни, тобто її здатність протистояти всім потенційним загрозам і небезпекам, забезпечення сталого розвитку економіки країни.

Ключові слова: економічна безпека, сталий розвиток, управління, держава, потреби, інтереси, загрози, протидія.

1. Вступ

Вихідним для визначення місця економічної безпеки в загальній системі безпеки є саме визначення поняття економічної безпеки, її зміст.

Вже в 1985 р. Резолюцією Генеральної Асамблеї ООН № 40/173 було поставлено питання про уточнення сутності економічної безпеки. Підходи ООН орієнтовані, насамперед, на вивчення міжнародних аспектів забезпечення економічної безпеки, які мають особливе значення для розвитку відносин між промислово розвиненими та слабозвиненими країнами.

В рамках ООН аналізу цієї проблеми була присвячена, зокрема, Резолюція Генеральної Асамблеї ООН № 42/165 «Концепція міжнародної економічної безпеки» (Документ ООН № A/42/314 від 4 червня 1987 р.). У зазначених документах перераховано основні проблеми світової економіки, проаналізовано національні та міжнародні джерела небезпек і загроз економічній безпеці слаборозвинутих країн. Вже тоді ставиться питання про сутність економічної безпеки. У нашій країні проблеми економічної безпеки почали розглядатися як пріоритетні після змін 1991 р. До того часу вони були предметом дослідження переважно західних спеціалістів.

2. Об'єкт і предмет досліджень

Об'єктом досліджень виступає економічна безпека як елемент сталого розвитку. Предметом досліджень є визначення сутності економічної безпеки як обов'язкового елемента сталого розвитку.

3. Мета досліджень

Мета досліджень полягає у розкритті теоретичних основ управління економічною безпекою як обов'язковим елементом сталого розвитку.

4. Аналіз публікацій по темі досліджень

Питання безпеки та сталого розвитку є предметом дослідження вітчизняних та закордонних науковців. Серед зарубіжних учених велику увагу питанням екологічної безпеки приділяли К. Хоффман, Р. Коуз, Д. Медоуз, Н. Райдерс, Н. Реймерс, К. Ріхтер та ін. Концептуальним засадам питань економічної безпеки та їх вирішення присвячені теоретичні та практичні роботи багатьох вітчизняних учених. Так, наприклад, Балджи М.Д., Котова І.М. зазначають, що «Сталий розвиток визнано на глобальному рівні як основний напрям розвитку цивілізації XXI століття, який декларується як новий імператив для наступного покоління, що вимагає переосмислення існуючих цінностей, кардинальної зміни світогляду, пріоритетів, інших норм та форм раціональності» [1]. В наказі Міністерства економічного розвитку і торгівлі України «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України» загострюється увага на тому, що «... економічна безпека є частиною національної безпеки держави, адже вона надає змогу зберігати стійкість до внутрішніх та зовнішніх загроз, забезпечувати високу конкурентоспроможність у світовому економічному середовищі і характеризує здатність національної економіки до сталого та збалансованого зростання» [2]. Концепція сталого розвитку була вперше сформульована у 1987 році в доповіді «Наше спільне майбутнє» Гру Гарлем Брутланд, головою Міжнародної комісії ООН з навколишнього середовища та розвитку, - «Це розвиток суспільства, який задовольняє потреби сьогодення, не ставлячи під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти свої власні потреби» [3]. Безпосередньо в методичних рекомендаціях щодо розрахунку рівня економічної безпеки України зазначається, що «... у сучасних умовах економічна безпека формується під впливом складного комплексу факторів. Основними елементами є виробнича, демографічна, енергетична, зовнішньоекономічна, інвестиційно-інноваційна, макроекономічна, соціальна, продовольча та фінансова безпека» [4]. На рівні підприємства автори, які досліджували питання економічної безпеки, виділяють низку різних функціональних складових, які включають такі групи: 1) фінансова, інтелектуальна, технологічна і технічна, політико-правова, інформаційна, екологічна, ринкова і силова; 2) фінансова, кадрова і управлінська, виробнича, маркетингова, екологічна, силова; 3) фінансова, кадрова і управлінська, виробнича, маркетингова, силова; 4) фінансова, кадрова і управлінська, 3) фінанси, людські ресурси, виробництво, маркетинг, інновації та інформація,

охорона праці, влада; 4) фінанси, людські ресурси, виробництво, маркетинг, інновації та інформація, охорона праці, влада [5]. Лекарь С.І., в своїй публікації «Економічна безпека України: поняття та сутність термінології» стверджував, що «Аналіз підходів щодо розуміння сутності поняття економічна безпека держави дозволяють зробити висновок, що економічна безпека держави впливає на всі структурні елементи, визначаючи економічну безпеку регіонів, галузей економіки, суб'єктів господарювання, суспільства та окремих індивідуумів» [6]. Гапєєва О.М. стверджує, що «Розвиток дестабілізуючих процесів у системі світового господарства, поява глобальних викликів та поширення невизначеності умов економічної діяльності актуалізували наукові пошуки забезпечення сталого розвитку. Поглиблення взаємодії та посилення взаємозалежності між країнами потребують досліджень причиннонаслідкових зв'язків між викликами глобалізації та забезпеченням міжнародного безпекового середовища у контексті досягнення Цілей сталого розвитку, які стали важливим індикатором гармонійного збалансованого та безпекового розвитку країн світу» [7]. В публікації Дацун А.О. «Економічна безпека як основа сталого розвитку держави» зазначалось, що «На думку світової спільноти, сталий розвиток не має розумної альтернативи. Можна вважати, що це єдиний прийнятний для людства шлях у майбутнє. Швидке усвідомлення загроз, пов'язаних із руйнуванням навколишнього середовища; адекватна реакція на соціально-екологічну кризу; прорив до нового світорозуміння і нової системи цінностей; широке міжнародне партнерство на базі кооперації та фінансової допомоги слабозвиненим країнам – ось найбільш істотні відмітні його моменти» [8]. Варналій З.С. зазначав, що «Відповідно до теоретико-методологічних засад економічної безпеки підприємництва метою стратегії економічної безпеки підприємництва в Україні має бути задоволення сукупності потреб суб'єктів підприємницької діяльності, держави та її громадян, досягнення яких забезпечує вільний, рівний доступ, сприятливе економіко-правове середовище здійснення підприємницької діяльності, а також сталий та структурно збалансований розвиток підприємства, а через нього – економіки і суспільства» [9]. На думку Сисоліної Н.П., у сучасних умовах система економічної безпеки підприємства має бути одним із основних елементів стратегічного управління підприємством. Враховуючи це, керівництво компаній має забезпечити належний рівень інформації, аналізу, інновацій та стратегії щодо своєї економічної безпеки не лише в поточному періоді, але й на наступному етапі [10]. Л. В. Рибальченко Р.В. та Косиченко О.О. указують на те, що розвиток соціально-економічної думки протягом століть показав, що питання захисту інтересів народу, суспільства і держави завжди вважалося першочерговим у будь-якій суспільній структурі, починаючи з особистості. Налагоджений механізм економічної безпеки соціально-економічної структури є критерієм високого розвитку ринку [11]. Орлик О.В. указує на наступне: «Незалежність економіки, її стабільність, стійкість, здатність до постійного відновлення і успішного розвитку є основними умовами економічної безпеки. У свою чергу, економічна безпека також передбачає тільки стійкий розвиток. Таким чином, спостерігається нерозривний взаємозв'язок між поняттями сталого розвитку та економічної безпеки країни, регіону або підприємства» [12]. З навчально-методичного посібника «Економічна безпека держави» можна дізнатись, що «Під економічною безпекою держави розуміють стан соціально-економічної системи в межах граничних значень та її здатність протидіяти загрозам і сприяти реалізації національних економічних інтересів» [13].

5. Методи досліджень

Аналізу та синтезу. Бібліографічний.

6. Результати досліджень

У 2015 році на саміті ООН «Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку на період до 2030 року» було визначено 17 найважливіших цілей сталого розвитку. Вимоги та 169 завдань деталізують шляхи досягнення поставлених цілей. Ці аспекти відображені як в документах ООН та економічного союзу (ЄС), міжнародних організацій, так і на рівні законодавчої та виконавчої влади кожної країни [14].

Економічна безпека має основні функції, які зводяться до:

- забезпечення сталого розвитку системи економічних відносин;
- подолання протиріч в економічних відносинах;
- попередження небезпек і загроз в економічній сфері;
- розробка ефективних та ефективних моделей оптимізації економічної безпеки;
- проведення профілактики.

Проблема забезпечення життєво важливих інтересів кожного суспільства, держави і нації вимагає вирішення питання про співвідношення інтересів різних сфер життя, досягнення максимально гармонійного взаємозв'язку (гомеостазу). Визначення пріоритету цих інтересів по відношенню один до одного, а також перерозподіл ресурсного багатства через досягнення соціальної справедливості, солідарності та гідного та безпечного життя – ці обставини є основою сталого розвитку системи безпеки. В сучасних умовах, наприклад, актуально визначити: чому суспільство має надати перевагу - забезпеченню економічної стабільності чи вирішенню інших соціальних, освітніх чи соціокультурних проблем. Це не проста справа, оскільки реалізація економічних відносин сьогодні відбувається не стільки на міжурядовому рівні, скільки через активні контакти між виробниками та споживачами, інтереси яких надзвичайно суперечливі та дуже відрізняються від публічних. Ми маємо надати перевагу не експорту сільськогосподарської продукції та природної сировини (наприклад лісу кругляку), а розвитку рідної агропереробної промисловості і науково-технічних галузей, рідного санаторно-курортний та культурно-історичний туризму [15].

Не менш важливим є такий аспект проблеми, як наявність суттєвих розбіжностей між інтересами особи, суспільства та держави. Конституційно встановлений пріоритет інтересів особи по відношенню до інтересів суспільства і держави відображає демократичну спрямованість, розвиток нації, республіки. Але вони часто вступають у протиріччя з потребами здійснення перетворень у різних сферах життя: наприклад, у питаннях соціального захисту громадян, усуненні диспропорції між доходами і витратами, і це в умовах щоденних терористичних атак з боку РФ, а також низки інших подібних проблем. Водночас світова практика ринкових перетворень в аналогічних для республіки умовах засвідчує, що часто очікування, уподобання, бажання, інтереси та потреби особистості можуть бути забезпечені лише шляхом пріоритетної реалізації суспільних чи державних інтересів, підпорядкування перших над останніми, аж до їх ігнорування або протиставлення інтересів окремих соціальних груп (післявоєнна Японія, Південна Корея та ін.). Головним у цьому плані дій є питання стратегії відповідної країни, стратегічного напрямку її сталого розвитку, концептуальних підходів щодо трансформації суспільства.

Організація для здійснення і контролю діяльності щодо вирішення життєво важливих інтересів можлива або при їх збігу (відповідності), коли особа, суспільство і держава діють в одному напрямку, або якщо держава своїми можливостями забезпечує єдиний напрямок, єдиний напрям у розвитку всіх інтересів. Без спільної довгострокової стратегії сталого розвитку жодне суспільство, держава і нація не здатні вирішити суперечності між окремими соціальними групами суспільства.

Одним із дієвих механізмів покращення ситуації для сталого розвитку суспільства, держави, нації та особистості є законодавче визначення життєво важливих інтересів, насамперед національно-державних інтересів, і підпорядкування інтересів особи та окремих суб'єктів господарювання загальнодержавним і загальнодержавним інтересам. Ця модель

сталого розвитку має бути підкріплена економічною інформацією та адміністративними механізмами, а також силовими методами.

Переважні інтереси у відповідній країні впливають на формування не лише внутрішньої, а й зовнішньої політики. Особливо економічний. Зіткнення національних інтересів на міжнародній арені призводить до зміни позицій окремих держав у вирішенні внутрішніх проблем, особливо внутрішньоекономічних. Отже, досягнення балансу інтересів можливе з найменшими втратами за умови дотримання кожною зацікавленою стороною у цих відносинах таких принципів: стабільності, надійності, передбачуваності та креативності.

Економічна безпека лежить в основі загальної безпеки. Особливе значення для з'ясування сутності безпеки вона має при побудові понятійно-категоріального апарату системи безпеки. Найбільш загальне визначення поняття безпеки таке: стан системи, що забезпечує сталий розвиток кожної окремої країни, суспільства та нації. Двома іншими основними поняттями є безпека та захист. Безпека - це властивість системи, що забезпечує сталий розвиток держави, суспільства і нації, а захист, відповідно, є якістю системи, що забезпечує сталий розвиток будь-якої держави, суспільства або нації. Як загальне поняття безпека має різні різновиди, підвиди, такі як: національна, державна, соціальна, екологічна, військово-оборонна, економічна, інформаційно-комунікаційна та індивідуальна.

Економічну безпеку можна визначити як стан системи, що забезпечує стійкий розвиток соціально-економічних відносин між суб'єктами господарювання (виробниками та споживачами), між фізичними особами, державними установами як усередині національної економіки, так і у сфері зовнішньоекономічної діяльності. Система економічної безпеки забезпечує можливість повної реалізації та захисту життєво важливих економічних інтересів від зовнішніх і внутрішніх небезпек шляхом досягнення балансу інтересів: кожного учасника соціально-економічних відносин на шляху до оптимального співвідношення інтересів; інших суб'єктів господарювання. У вузькому розумінні під сутністю економічної безпеки розуміють безпеку даного господарського підприємства, галузі економіки, регіону тощо.

Серед видів безпеки основним є економічна безпека. Водночас єдиних концептуальних підходів ще не вироблено. Відсутнє спільне розуміння змісту самого поняття «економічна безпека». Відсутність загальноприйнятих методологічних підходів і теоретичних положень призводить до ускладнень у:

- формуванні системи органів та установ, що забезпечують економічну безпеку;
- розмежуванні компетенції та функцій між органами та установами, що забезпечують економічну безпеку;
- обумовленості комплексності раціонального обліку в діяльності із забезпечення економічної безпеки та правильного визначення особливостей сучасного соціально-політичного та економічного становища;
- об'єктивній оцінці процесів, що відбуваються в нашому суспільстві, державі та нації.

У зв'язку з цим для організації та управління системою забезпечення економічної безпеки як країни в цілому, так і суб'єктів господарювання необхідна розробка єдиних для всіх рівнів (ступенів) безпеки методологічних і теоретичних підходів і побудова основи концепцій і систем забезпечення економічної безпеки.

Як і інші види безпеки, економічна безпека має більш об'єктивну, конкретну форму прояву, що виявляється в широкому спектрі процесів, що характеризують життєздатність соціальної структури. Перш за все, економічна безпека охоплює і характеризує специфічну сферу життєдіяльності суспільства – виробництво, розподіл, обмін і споживання матеріальних благ у всіх їх проявах і аспектах.

По-друге, існує безліч різноманітних видів бізнесу. Економічна безпека за своїми масштабами включає: безпосереднє виробництво, кредитно-фінансову сферу, сільське господарство, будівництво тощо. Для кожної системи економічної безпеки це залежить і відповідає галузевому, адміністративно-територіальному та функціональному поділу економіки кожної держави.

По-третє, на відміну від інших видів безпеки, сама економічна безпека сприймається як родове поняття по відношенню до таких її підвидів, як: промислова, фінансова, продовольча тощо.

Відповідно, як і її родове поняття безпеки, економічна безпека за своєю сутністю являє собою стан системи для сталого розвитку системи соціально-економічних відносин та інтересів від зовнішніх і внутрішніх загроз і небезпек.

При цьому економічна безпека, як перш за все специфічне поняття, охоплює дедалі більший спектр своїх проявів як за масштабами охоплення, так і за ступенем розвитку соціальних спільнот.

Таке становище економічної безпеки в загальній системі безпеки визначається тим, що задоволення важливих, значущих економічних потреб впливає на процес функціонування і розвитку як світового господарства, економіки окремих країн, активізацію господарської діяльності, розглядається не тільки по відношенню до громадських груп і суспільної еліти, а й у глобальному, наднаціональному аспекті, до мегакорпорацій, до міжнародних політико-економічних і військово-економічних організацій, асоціацій, союзів та інших подібних формувань, а також у відношення до установок, уподобань, настроїв, побажань, інтересів і потреб окремих представників економіки в приватному секторі, окремих представників чи суб'єктів господарської діяльності.

При визначенні поняття «економічна безпека» переважає думка, що її зміст відображає такий стан системи забезпечення сталого розвитку економіки країни, який обґрунтовано гарантує її безпеку та безпеку – її здатність протистояти будь-якій потенційній загрозі та небезпеці, до всіх негативних внутрішніх і зовнішніх насамперед соціально-економічних, політико-економічних, інформаційно-комунікаційних та екологічних впливів.

До числа основних напрямів розвитку форм забезпечення економічної безпеки держави відносяться тенденції, пов'язані з підвищенням пріоритету дій органів державного управління щодо забезпечення економічної безпеки щодо інших елементів суспільства. Ці тенденції тісно пов'язані з групою тенденцій розвитку шляхів забезпечення економічної безпеки держави. До числа основних тенденцій розвитку шляхів забезпечення економічної безпеки можна віднести тенденції, пов'язані з:

- зростанням залежності від ефективності реалізації різноманітних національних проєктів;
- підвищення ефективності функціонування економіки;
- підвищення ступеня ослаблення економіки конкурентів;
- станом комплексного захисту ключових або структуровизначальних галузей національної економіки;
- ступінь досягнутої економічної інтеграції з іншими національними економіками тощо.

Розгляд цих тенденцій на основі механізмів дії основних законів і принципів розвитку складних нелінійних відкритих економічних систем дозволяє вивести закономірності сталого розвитку системи економічної безпеки. Виходячи з цих закономірностей, можна визначити основні форми забезпечення економічної безпеки окремих країн. Ними є:

1. Господарський патронат. Він забезпечує внутрішню безпеку економічної системи країни, якщо сукупність її економічних суб'єктів розглядати як єдине ціле;
2. Економічне співробітництво. Забезпечує економічну безпеку держави у взаємодії економіки країни з різними економічними системами, не пов'язаними з підвідомчими галузями національної чи загальнодержавної економіки;
3. Економічне протистояння. Воно постає основною формою забезпечення економічної безпеки держави в умовах конкурентної боротьби в умовах протистояння.

У західних дослідженнях економічної безпеки пріоритетними є такі проблеми:

- диспропорційність у розвитку економічної діяльності;
- ступінь керованості зовнішньоекономічних зв'язків;
- здатність до впровадження технологічних інновацій;
- визначення критеріїв економічної небезпеки та загрози.

У всіх різноманітних підходах основними термінами у визначенні поняття «економічна безпека» є поняття «безпека», «стан», «об'єкт», «небезпека», «загроза», «суб'єкт», «стійкість», тощо. Більше того, економічна безпека нерозривно пов'язана з категоріями «потреби» та «інтереси». Водночас, залежно від ступеня розвитку соціальної спільноти, про яку йдеться, це можуть бути національні чи суспільні інтереси, установки, очікування, бажання, уподобання чи, зрештою, потреби, а також специфічні економічні інтереси та потреби. Водночас вони також можуть включати інтереси, установки, очікування, побажання, переваги та потреби окремих соціальних груп і існуючої або самовизначеної еліти, а також індивідуальні чи особисті установки, бажання, очікування, переваги чи потреби, в тому числі економічні. Економічні інтереси слід досліджувати шляхом застосування культурно-економічного підходу та функціонального аналізу.

Необхідно сформулювати єдину систему реалізації перспективних економічних цілей і завдань. Ці цілі певною мірою виступають індикаторами, якими суб'єкти господарювання зобов'язані керуватися у своїй діяльності. Такі індикатори розробляються повсюдно і мають форму планів, програм, концепцій, доктрин, стратегій та інших подібних перспективних документів, що стосуються соціально-економічного розвитку.

Визначаючи об'єкти економічної безпеки, слід зазначити, що вони стосуються самої економічної сфери, включаючи її перетини або прикордонні зони з іншими сферами людської діяльності. До них належать:

- військово-економічна сфера;
- сфера захисту науково-технічного та інтелектуального потенціалу;
- сфера забезпечення громадської чи соціальної безпеки (проблеми «сірої» економіки, організованої злочинності, корупції в економічній діяльності, господарських справах, (шахрайство, спекуляція тощо);
- сфера взаємодії економіки та природи та інші подібні сфери.

Це означає, що при розгляді об'єктів економічної безпеки необхідно аналізувати як економічну систему конкретної країни, так і економічну діяльність у військовій, соціальній, екологічній, культурній, інформаційній та інших подібних сферах.

Якщо питання об'єкта економічної безпеки розглядати з позиції його місця в загальній системі безпеки, то економічні інтереси слід сприймати саме так. При цьому економічні інтереси реалізуються, за традиційним трактуванням, як вияв виробничих відносин у формі об'єктивної цілеспрямованості господарської діяльності людей, що відображає їхнє місце в системі суспільного виробництва.

Ті автори, які розглядають особу, суспільство, державу і націю як об'єкти економічної безпеки, повинні мати на увазі, що стосовно економічної системи вищезазначені соціальні критерії як об'єкти можна розглядати в цьому сенсі відповідно до класичного розуміння лише остільки, оскільки вони є втіленням економічних категорій, носіями певних класових відносин та інтересів.

У процесі господарської діяльності реалізуються життєво важливі державні чи загальнодержавні економічні інтереси, а також інтереси різних соціальних груп та індивідуальні інтереси. Це здійснюється через систему зв'язків з громадськістю.

Колективні економічні інтереси виражають необхідність задоволення матеріальних потреб груп людей, об'єднаних однаковою становищем у суспільстві і, перш за все, в системі суспільного виробництва. Особисті економічні інтереси, відповідно, виражають потребу в задоволенні матеріальних потреб індивіда і визначаються соціально-економічними умовами його життя.

Суперечності, що виникають у процесі реалізації економічних інтересів, визначають діяльність суб'єктів господарювання, спрямовану на подолання цих суперечностей, а також щодо задоволення своїх потреб. У результаті виникають нові економічні відносини.

У випадку, коли ці протиріччя мають антагоністичний характер, їх вирішення може здійснюватися за рахунок ущемлення економічних інтересів одних груп людей порівняно з

іншими такими групами. У цих умовах існує загроза порушення стабільності та сталого розвитку суспільства. Створюється небезпека для економічної безпеки соціальної групи або окремої людини. Економічна безпека окремого громадянина завжди виражається у відносинах, які призводять до порушення системи економічних інтересів.

Відправною точкою для аналізу економічної безпеки є теоретико-методологічні положення культурологічної теорії безпеки. Найчастіше безпека розглядається як відсутність небезпек і загроз або захищеність від небезпек і загроз для функціонування і розвитку даного об'єкта, процесу, явища. На думку представників цієї тези, безпека характеризує властивість відповідного об'єкта, що розглядається, що стосується його стабільності або стабільного розвитку.

На думку інших дослідників, безпека означає функціонування та розвиток даної соціальної структури та її складових як на мікро-, так і на макрорівні, виключаючи негативний вплив можливих загроз і небезпек, насамперед з боку іншої соціальної групи або груп, спільнот чи своїх представників. Сюди включаються й інші фактори – природні, техногенні тощо.

Вирішальне значення для функціонування системи безпеки конкретної соціальної структури мають життєві інтереси, які реалізуються як для людини, так і для суспільства, для науки і для держави, причому в усіх сферах життєвого розвитку життя. Інтереси всіх учасників системи безпеки перебувають у постійній еволюції та зміні. Тому безпеку слід розглядати також як створення умов для усунення можливих або можливих небезпек і загроз (негативних впливів) щодо життєво важливих інтересів особи, суспільства, держави і нації, в тому числі економічних.

Інтереси кожного учасника системи безпеки протилежні і навіть можуть суперечити інтересам інших. Наявність суперечливих інтересів та відсутність механізмів їх вирішення створюють передумови для виникнення небезпек як для всієї системи безпеки, що розглядається як єдине ціле, так і щодо окремих її складових. Тому подолання конфлікту інтересів є практичною діяльністю із забезпечення безпеки в цілому та зокрема.

На цій основі формується ще одне теоретичне формулювання безпеки. На думку її прихильників, безпека представляється як захист життєво важливих інтересів соціальних структур від зовнішніх і внутрішніх небезпек і загроз. Останні виявляються або реалізуються як протилежні, суперечливі інтереси кожного учасника даної соціальної спільноти.

Інші дослідники представляють безпеку як соціально-економічну категорію. Безпека визначається як соціально-політичний стан суспільства, держави і нації. Виходячи з цього, прихильники цього формулювання вважають, що економічна безпека – це політико-економічна категорія, яка відображає стан системи економічних відносин між суб'єктами господарювання (виробниками та споживачами), між окремими громадянами, між державними інститутами, між різними етнокультурними та етнорелігійними групами, а також усередині національної економіки та у сфері зовнішньоекономічної діяльності. У такий спосіб економічна безпека забезпечує оптимальні можливості для повної реалізації та захисту життєво важливих економічних інтересів від зовнішніх і внутрішніх небезпек і загроз шляхом досягнення балансу цих інтересів кожного з учасників системи взаємовідносин у суспільстві, державі та нації.

Визначення об'єктів економічної безпеки дозволяє при аналізі економічної безпеки:

Перше: визначити конкретні механізми протидії небезпекам і загрозам економічній безпеці, де об'єктами впливу є елементи системи економічної безпеки;

Друге: розкриття безпосередніх і опосередкованих наслідків діяльності об'єктів економічної безпеки. Для цього необхідно визначити найбільш повний перелік потенційних небезпек і загроз, яким необхідно запобігти при захисті суспільних, державних, національних та індивідуальних економічних інтересів;

Третє: Створити методологічну основу для максимально точного та чіткого розмежування повноважень органів державної влади в схемі системи економічної безпеки. Вказуються не

тільки об'єкти економічної безпеки. Також уточнюються їхні функції, особливо ті, що забезпечують саму економічну безпеку. Це означає, що мають бути визначені самі об'єкти, які підлягають охороні.

Іншим методологічно важливим питанням у характеристиці економічної безпеки є питання загрози. Загроза – це можливий негативний, з позиції інтересів особи, суспільства, держави і нації, вплив на самі економічні інтереси, на умови та механізми їх реалізації. Цей вплив може реалізовуватися на основі різноманітних факторів і процесів (природних, соціальних, економічних), як реальних – уже існуючих, поточних, так і потенційних. Проте слід уточнити, що вплив безпеки на соціальну структуру природних факторів (посухи, повені, землетруси, катастрофи чи аварії чи інші катаклізми) проявляється в соціально-економічних наслідках, до яких вони призводять, у порушенні існуючої системи економічних відносин. Інакше кажучи, загрозу економічній безпеці становлять не природні явища чи техногенні фактори самі по собі, а ті дії, які не були здійснені або не забезпечили нейтралізацію наслідків.

З цих позицій необхідно доповнити характеристику загроз і розглядати їх не лише як процеси, умови та чинники, а й як дії, спрямовані на заподіяння шкоди життєво важливим економічним інтересам особи, суспільства, держави і нації та наслідки від різних економічних, соціальних, політичних і природних факторів і процесів. Це конкретна діяльність, яка завдає шкоди інтересам суспільства, держави і народу, поза залежністю від усвідомлення особою даної загрози чи небезпеки. Тому економічні небезпеки або загрози мають чітко суб'єктивний характер. Економічні загрози чи небезпеки є вираженням протидії індивіду, певним соціальним групам, суб'єктам господарювання чи іншим представникам економічних відносин (державі, громадським організаціям, партіям тощо) щодо задоволення їх економічних установок, бажань, очікувань, уподобань, інтересів та потреб.

Небезпеки і загрози, які можна визначити як умови, фактори і дії з урахуванням причин їх виникнення, можна класифікувати як:

- небезпеки або загрози, викликані природними і соціально-економічними процесами, що об'єктивно розвиваються;
- небезпеки або загрози, спричинені певними економічними та соціальними діями.

Така класифікація дозволяє вивести методичний підхід до визначення суб'єктів загроз і небезпек з точки зору можливої активної чи пасивної протидії їм. Це може включати методи та засоби реалізації протидії загрозам і небезпекам, особливо з точки зору держави.

Таким чином, до першої групи можна віднести небезпеки і загрози, джерелами яких є природні сили або фактори, протидія яким може здійснюватися суспільством шляхом створення резервів, своєчасного надання допомоги постраждалим тощо. Друга група об'єднує загрози та небезпеки, носіями яких є фізичні та юридичні особи – суб'єкти підприємницької діяльності, що мають різні форми власності.

Необхідно знати, що культурологічний підхід визначає безпеку як вищу соціокультурну цінність, а це означає, що економічну безпеку також слід розглядати як вищу соціокультурну цінність з точки зору задоволення економічних установок, очікувань, уподобань, бажань, інтересів. і потреби окремих громадян, суспільства, держави і нації.

У структурному плані економічна безпека розглядається як система життєво важливих економічних інтересів та їх суб'єктів – носіїв економічних відносин. Це включає відповідні загрози та небезпеки, викликані різними факторами, процесами та діями, тобто суб'єкти, які є носіями загроз і небезпек.

Визначивши різні групи відповідно до їх економічних інтересів, можна конкретизувати рівень економічної безпеки суб'єктів – носіїв економічних відносин. Таким чином можна закріпити коефіцієнт економічної безпеки на національному чи загальнодержавному рівні, а також щодо суб'єктів господарювання. У цьому розумінні національну або національну економічну безпеку можна визначити як стан системи, що забезпечує стійкий розвиток економічних національних (національних) або національних інтересів.

Під економічною безпекою у вузькому розумінні слова, що розуміється як безпека підприємств, окремих галузей економіки та інших суб'єктів господарювання, розуміється стан системи, що забезпечує стійкий розвиток виробничих, правових, нормативних, фінансових, кадрових та інших ресурсів через які відповідні економічні інтереси.

Структурний аспект проблеми передбачає виявлення основних факторів, що впливають на реалізацію економічних інтересів. Через останні реалізують ці інтереси держава, суспільство і нація з одного боку, а з іншого - суб'єкти господарювання. У цьому сенсі також можна визначити основні фактори реалізації економічних інтересів. Ці фактори характеризують: матеріально-технічне забезпечення виробництва; стан робочої сили; розмір і прогресивність основного капіталу; розвиток науково-дослідної діяльності; розвиток технологічних інновацій; можливості внутрішнього та зовнішнього ринків та ряд інших.

Економічна безпека характеризує систему досягнення найбільшої відповідності або збалансованості життєво важливих інтересів особи, суспільства, держави і нації, а також створення умов для оптимального функціонування системи економічних відносин, забезпечення задоволеності економічних користувачів відповідно до реалізованих економічних інтересів. Культурологічне визначення економічної безпеки стверджує, що це такий стан системи економічних відносин, установ, органів державної та муніципальної влади, суб'єктів господарювання, який забезпечує самодостатність суспільних, державних і національних економічних інтересів і, відповідно, - економічні інтереси суб'єктів господарювання різних форм власності, а також індивідуальні економічні інтереси. У функціональному плані деякі дослідники ототожнюють економічну безпеку з поняттям «забезпечення економічної безпеки». Вони розглядають це як: процес забезпечення, досягнення єдності життєвих інтересів; попередження загроз і небезпек; готовність до протидії можливим загрозам і небезпекам тощо.

Аналіз та інтерпретація наявних досліджень і досліджень у цьому напрямі дає змогу дати наступне розширене визначення поняття «економічна безпека»: економічна безпека – це сукупність умов і факторів, що забезпечують самостійність відповідної національної економіки, її стабільність і сталість, здатність до постійного оновлення та самовдосконалення. При цьому, гарантуючи захист національної економічної системи від внутрішніх і зовнішніх небезпек і загроз, забезпечується самодостатність її ресурсів і потенціалу існування навіть за найнесприятливіших умов для розвитку внутрішніх і зовнішніх політико-економічних і соціокультурних процеси.

7. Перспективи подальшого розвитку досліджень

На мій погляд, розвиток досліджень має включати дослідження безпосередньо проблематики безпеки, з точки зору її впливу на досягнення цілей і завдань сталого розвитку.

8. Висновки

Економічна безпека, в тому числі міжнародна економічна безпека, забезпечується не вирішенням питання балансу економічних сил (економічних потенціалів). Вона будується насамперед на основі досягнення балансу між національними та міжнародними економічними інтересами. У процесі досягнення такого балансу необхідно враховувати національно-державні, групові та союзні чи блокові інтереси. У разі виникнення протиріч між інтересами суб'єктів господарювання та держави чи подібних, забезпечення економічної безпеки означає формування такої системи, що включає економічні відносини, правове адміністративне регулювання, соціальні умови тощо. Ця система має забезпечувати рівноцінні умови для повного забезпечення економічної безпеки та стимулювати зусилля для досягнення балансу між різними економічними інтересами. Побудова цієї системи має відбуватися на основі багатостороннього або комплексного підходу. Інакше при порушенні балансу

взаємозалежність держав в економічній сфері від фактора, що забезпечує економічну безпеку, перетворює її на загрозу – чинник, що дестабілізує, підриває економічну безпеку. На рівні відносин «виробник-виробник», «виробник-держава» дестабілізація балансу інтересів проявляється в діях, які безпосередньо завдають шкоди інтересам протилежної сторони.

Іншими словами, забезпечення економічної безпеки досягається шляхом подолання розбіжностей і суперечностей економічних інтересів. На міжнародному рівні мають бути подолані розбіжності та суперечності економічних інтересів держав та їх союзів чи блоків. На загальнонаціональному рівні відповідно – розбіжності та суперечності економічних інтересів різних соціальних груп.

Список літератури:

- 1) Сталий розвиток - XXI століття: управління, технології, моделі. URL: https://www.researchgate.net/profile/Yuri-Kindzerski/publication/330258802_Sustainable_development_-_XXI_century_management_technology_models_Discussions_2018_in_Ukrainian/links/5c35f83c299bf12be3ba4c04/Sustainable-development-XXI-century-management-technology-models-Discussions-2018-in-Ukrainian.pdf. (дата звернення 23.04.2024).
- 2) Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України: наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 N 1277. URL: http://meold.kmu.gov.ua/minec/control/uk/publish/category/main?cat_id=38738. (дата звернення 23.04.2024).
- 3) Our Common Future: Report of the World Commission on Environment and development. URL: <http://www.un-documents.net/our-common-future.pdf>. (дата звернення 24.04.2024).
- 4) Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України. URL: <http://www.me.gov.ua/?lang=uk-UA>. (дата звернення 24.04.2024).
- 5) Лойко В.В. Технологічна безпека як складова економічної безпеки. URL: [file:///C:/Documents%20and%20Settings/Кафедра/Мои%20документы/Downloads/efek_2015_5_7%20\(1\).pdf](file:///C:/Documents%20and%20Settings/Кафедра/Мои%20документы/Downloads/efek_2015_5_7%20(1).pdf). (дата звернення 25.04.2024).
- 6) Лекарь С.І. Економічна безпека України: поняття та сутність термінології. URL: http://www2.lvduvs.edu.ua/documents_pdf/visnyky/nvse/01_2012/12lsitst.pdf. (дата звернення 25.04.2024).
- 7) Гапеева О.М. Міжнародна економічна безпека країн в умовах сталого розвитку. URL: <file:///C:/Users/User/Downloads/9479-Текст%20статті-18911-1-10-20210212.pdf>. (дата звернення 26.04.2024).
- 8) Дацун А.О. Економічна безпека як основа сталого розвитку держави. URL: <http://repository.hneu.edu.ua/bitstream/123456789/3794/1/Дацун%20А.%20О.%20Економічна%20безпека%20як%20основа%20сталого%20розвитку%20держави.pdf>. (дата звернення 26.04.2024).
- 9) Варналій З.С. Детермінанти державної політики забезпечення економічної безпеки підприємництва в Україні. URL: file:///C:/Users/User/Downloads/22_04_2016.pdf. (дата звернення 28.04.2024).
- 10) Сисоліна Н.П. (2014) Економічна безпека підприємства: навчальний посібник. Кіровоград: 226 с.
- 11) Рибальченко Л.В., Косиченко О.О. (2022) Основи забезпечення економічної безпеки підприємництва: навч. посібник для слухачів магістратури. Дніпро: 120 с.
- 12) Орлик О.В. Сталий розвиток та економічна безпека підприємств. URL: <http://dspace.oneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/13434/1/Сталий%20розвиток%20та%20економічна%20безпека%20підприємств.pdf>. (дата звернення 30.04.2024).
- 13) Живко З.Б. (2019) Економічна безпека держави: навчально-методичний посібник. Черкаси: 240 с.

14) Sachs, J., Schmidt-Traub, G., Kroll, C., Lafortune, G., Fuller, G. (2018): SDG Index and Dashboards Report 2018. New York: Bertelsmann Stiftung and Sustainable Development Solutions Network (SDSN).

15) Сачев Є. Актуальні проблеми економічної безпеки. URL: https://www.brodbg.com/b-news-5-603-Aktualni_problemi_na_ikonomicheskata_sigurnost.html. (дата звернення 01.05.2024).

Economic security as a mandatory element of sustainable development

Valerii Garkavyi

Management, public management and administration department of the Dnipro State Agrarian and Economic University, Dnipro, Ukraine
ORCID 0000-0003-4325-3422

Abstract: The article is devoted to a more detailed coverage of issues of economic security from the perspective of achieving sustainable development by the business entity. The main functions of economic security are considered. Attention is paid to the coverage of issues of economic security at the country level. The priorities of the country's development were considered, and economic security was considered as one of them. The existence of differences in the interests of the country and ordinary people, its citizens, was noted. It was determined that economic security is the basis of general security. As a general concept, security has various types and subtypes such as national, national, social, environmental, military defense, economic security, information and communication, and personal security. It is noted that economic security is a state of the system that ensures the sustainable development of socio-economic relations between business entities (producers and consumers), between individuals and state institutions in the field of economic activity within the national economy and beyond. The article claims that, first of all, the vision of economic security begins at the level of economic entities, and only then spreads to other levels of society. It is noted that economic security is the most important type of security. But there is still no common vision of this phenomenon. Therefore, there are difficulties in distinguishing responsibilities and functions between institutions that ensure economic security. It is noted that it is expedient to create a methodological and theoretical approach for all levels (degrees) of security, and to develop the basis of the concept and mechanism of economic security. It is shown that the content of this concept includes: adequate provision of the country's security, i.e. its ability to resist all potential threats and dangers, provision of sustainable development of the country's economy.

Key words: economic security, sustainable development, management, state, needs, interests, threats, countermeasures.
